

Формування мовленнєтворчих умінь молодших школярів у процесі вивчення
неіменних частин мови

ВИСНОВКИ

Формування комунікативно-мовленнєвих умінь – одна з основних проблем сучасної методики навчання мови, оскільки відсутність належної кореляції між теоретичними знаннями і практичними мовленнєвими вміннями позначається на кількісних і якісних характеристиках мовлення, породжує різного типу мовленнєві помилки й недоліки. Особливо це стосується використання в усному і писемному мовленні молодших школярів неіменних частин мови, а саме, прислівників і службових частин мови, на роботу з якими в початковій школі відведено значно менше уваги, ніж на інші морфологічні одиниці, незважаючи на те, що вони істотно впливають на якісні характеристики мовлення, на характер отримання й передачі інформації, на позитивну самопрезентацію мовця.

Важливим засобом розвитку зв'язного мовлення у початкових класах є вивчення теми «Прислівник». Програма з рідної мови для початкових класів передбачає вивчення прислівника як частини мови у 4 класі. Учні ознайомлюються з такими основними ознаками прислівника: поняття про прислівник як частину мови (значення, питання, роль у реченні, зв'язок з дієсловами); прислівники, близькі і протилежні за значенням, поширення речень (тексту) прислівниками, побудова речень з однорідними членами, вираженими прислівниками; спостереження за роллю прислівників у тексті; вибір з поданих прислівників тих, які найбільше відповідають меті та типу висловлювання; вживання прислівників під час побудови текстів. У результаті вивчення прислівника в учнів формуються практичні вміння розрізняти серед поданих слів прислівники, ставити до них питання, будувати сполучення слів з прислівниками.

Завдання вчителя під час формування поняття «прислівник» полягає в тому, щоб досягти практичного усвідомлення прислівника як лексико-граматичної групи слів; навчити розпізнавати прислівники серед відомих дітям частин мови; сформувати вміння вживати цю групу слів у практиці усного й писемного мовлення; домогтися, щоб учні практично оволоділи

навичками правопису найпоширеніших груп прислівників, передбачених програмою. Під час формування граматичного поняття прислівника слід учити школярів абстрагуватися від лексичного значення конкретних слів, узагальнювати те спільне, що властиве певній мовній категорії. Кінцевою метою є формування уміння застосовувати набуті граматичні знання безпосередньо з метою спілкування. Для цього проводиться робота з розвитку мовлення, спрямована на формування в учнів умінь вживати прислівники в усному і писемному мовленні.

Робота над розвитком мовлення в молодших класах при вивченні прислівника спрямовується головним чином на усвідомлення учнями значеннєвих відтінків, переносних значень, емоційного забарвлення, зображувальної ролі слова, що дає змогу не тільки збагатити, а й уточнити та активізувати словник молодших школярів. Процес збагачення словника молодших школярів прислівниками ми умовно поділили на три етапи: пропедевтичний (збагачення словника прислівниками); аналітико-синтетичний (конструктивний) — включення слів у вправи та мовленнєві ситуації; комунікативний (вживання прислівників у власних висловлюваннях).

Для успішної реалізації навчальних завдань у процесі вивчення теми «Прислівник» потрібно запроваджувати наявні активні методи навчання, що стимулюють позитивну мотивацію роботи та забезпечують розумову і мовленнєву активність. Оптимальними з цього погляду є навчальні вправи чотирьох типів: на збагачення й активізацію словникового запасу; на засвоєння граматичної категорії прислівника; на визначення синтаксичної ролі прислівника; вправи і завдання трансформаційного характеру.

Потребує глибшої розробки методика ознайомлення молодших школярів із прийменниками, сполучниками, частками, включення їх у мовленнєву діяльність. Так, зі сполучником коротке ознайомлення відбувається лише у 4 класі під час вивчення розділу «Речення». Тема «Поєднання однорідних членів речення за допомогою сполучників»,

розрахована на три уроки, передбачає формування уявлення про сполучники *i (й), а, але*, вживання чи невживання перед ними коми та вимову однорідних членів речення з перелічувальною інтонацією чи інтонацією протиставлення. Щодо частки, то сам термін, за вимогами чинної програми, у початкових класах не вживається. Лише у зміст вивчення дієслова у 3 класі включено теми «*Не* з дієсловами», розраховану на вивчення впродовж двох уроків, та «Правопис *не* з дієсловами» у 4 класі – на один урок. Вважаємо, цього недостатньо, адже існують частки, значення яких у мовленні важко переоцінити.

Визначення теоретичних засад формування й розвитку в молодших школярів комунікативно-мовленнєвих умінь, засобами службових частин мови та проведене експериментальне дослідження дали змогу сформулювати такі висновки. Включення більшого за обсягом, ніж пропонує чинна програма з мови для 1-4 класів, навчального матеріалу про службові частини мови зумовлюється широкою їх семантикою та граматичними функціями. Разом з інтонацією та жестами як допоміжними засобами увиразнення вони впливають на зміст і хід спілкування, є важливими в комунікативному аспекті. Ці твердження складають лінгвістичне підґрунтя процесу розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь засобами службових частин мови.

Психологічною основою розвитку зазначених умінь є теорія мовленнєвої діяльності, відповідно з якою розвиток мовлення проходить з орієнтацією на структуру мовленнєвих дій. Дидактичною основою послужили окремі положення концепцій навчального процесу, розвивального навчання, системного та функціонального підходів до вивчення мовних явищ. Розроблені діагностичні завдання дозволили одержати попередні результати виявлення рівнів розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь учнів у процесі мовленнєвої діяльності, дало змогу об'єктивно оцінити стан і розробити методіку експериментального вивчення службових частин мови з метою правильно й доцільного використання їх у ході спілкування.

Експериментальна робота засвідчила, що засвоєння елементарних

теоретичних відомостей про прийменники, сполучники, частки по-перше, є посильним для учнів початкової школи, доступним їхньому розумінню; по-друге, збагачення лексичного запасу школярів словами з розряду службових частин мови та синтаксичними конструкціями з ними сприяє підвищенню якості усних висловлювань і письмових робіт.

Ознайомлення молодших школярів зі службовими частинами мови створює умови для ефективного засвоєння ними граматичного ладу української мови, розширює межі навчальної діяльності, а саме: передбачає вдумливий аналіз і свідомий вибір мовних засобів, створює проблемні ситуації, розв'язання яких спонукає молодших школярів до виконання мислительних операцій: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, висновки. Теоретичні положення дослідження та ефективність методичних рекомендацій перевірено експериментально. Результати формувального експерименту підтверджують, що розроблена методика розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь засобами службових частин мови сприяє розвитку мовлення молодших школярів, покращуючи його якісні характеристики: точність, доцільність, послідовність, доказовість тощо, а отже є достатньо результативною й доцільною.

Як показали результати експериментального дослідження, відповідні уміння, сформовані на основі використання комунікативно орієнтованих вправ при вивченні прислівника і службових частин мови, краще розвинені в учнів експериментального класу, ніж в контрольного. Неіменні частини мови мають невичерпні можливості збагачувати й уточнювати словник дітей, надавати висловленню точності й образності, яскравого емоційного забарвлення.

Таким чином, цілеспрямоване і систематичне використання пропонованих вправ і завдань, пов'язаних з опрацюванням прислівника і службових частин мови, здатне забезпечити розвиток мовленієтворчих умінь у молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова О. Психолінгвістичний аспект дослідження мовленнєвої діяльності і мовленнєвого спілкування // Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів : [зб. наукових праць] . Рівне, 2006. С. 45-49.
2. Барко В.І. Розвиток здібностей і творчого потенціалу//Обдарована дитина. 2005. № 1. С.27 – 31.
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
4. Бих І. Мовно-мовленнєвий розвиток учнів початкових класів як необхідна умова успішного навчання // Магістр. 2005. Вип.1. С. 95–98.
5. Біденко В. Творча робота школярів на уроках мови // Початкова школа. 2007. № 7. С. 48-51.
6. Васильківська Н. А. Методика роботи над засобами зв'язності тексту в початкових класах. Тернопіль, 2011. 204 с.
7. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови в початковій школі. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
8. Вашуленко М.С., Мельничайко О.І., Дубовик С.Г. Українська мова 4 клас. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2013. 192 с.
9. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: метод. посібн. К.: Освіта. 2006. 268с.
10. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання // Початкова школа. 2001. №1. С. 11-14.
11. Вашуленко М.С., Пономарьова К.І., Прищепа О.Ю. Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (українська мова). Київ : Освіта, 2012. 61 с.
12. Варемус К.І. Пізнавальні завдання для учнів початкових класів // Початкова школа, 2009. № 8. с. 53-56
13. Вихованець І.Р. Таїна слова. К.: Радянська школа, 1990. 284 с.

14. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
15. Вікова та педагогічна психологія. Навч. посіб. / [О. Г. Вирда]. – К. : Центр учбової літератури, 2011. 112 с.
16. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте // Психология развития ребенка. М.: Смысл-ЭКМО. 2003. 326с.
17. Гавриш Н.В. Розвиток словесної творчості дітей як педагогічна проблема // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського. Вип 12. С.5-12.
18. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. - Донецьк: ТОВ "Лебідь", 2001. - 218с.
19. Галендей Г. Роздуми про шляхи розвитку творчих здібностей і обдарованості учнів // Початкова освіта. 2001. № 15. С. 6 – 9
20. Гац Н.А. Формування у молодших школ. умінь використовувати засоби зв'язності тексту(на матеріалі вивчення частин мови): Дис.канд.пед.наук.- К.,1993. 203с.
21. Голобородько Е.П. О некоторых аспектах отбора дидактического материала для речевых упражнений // Язык и литература в школе. Украинский вестник.2005.№ 3.С. 6-9.
22. Горбунцова Т.Ю. Цікаві вправи та ігри на уроках української мови в початкових класах. К.: Рад. школа, 2000. 120с.
23. Граматика української мови у функціональному висвітленні / За ред. М. Степаненка. Полтава, 2000. 120 с.
24. Демидчик Г. С.Вживання сполучників і часток як засіб увиразнення мовлення учнів // Початкова школа. 1999. № 10. С. 13 – 16.
25. Демидчик Г.С. Розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів засобами службових частин мови. Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 – методика викладання (українська мова). К., 2001. 16с.
26. Дерев'янка М.Л. Вивчення граматичного матеріалу як ефективний засіб удосконалення мовленнєвих умінь // Зміст і технології шкільної освіти:

Матеріали звітної наукової конференції Інституту педагогіки АПН України. – Ч. I. – К.: Педагогічна думка, 2005. С. 59-60.

27. Державний стандарт початкової освіти // Учитель початкової школи . 2018. № 4. С. 40 – 42

28. Дудик П.С. Стилїстика української мови: Навч. посібник. К.: Видавничий центр «Академія». 2005. С. 210-217.

29. Жинкин Н.И. Язык - речь - творчество: Исследования по семиотике, психолінгвістике, поэтике: Избранные труды. М. : Лабиринт, 1998. 368с.

30. Закон України «Про освіту» (прийнятий Верховною Радою України від 05.09. 2017 р.) стаття 1.

31. Калмикова Л. Психолінгвістичні і лінгвометодичні підходи до змісту мовленнєвих навичок і вмінь // Початкова школа. 2003. №5. С. 5-7.

32. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: Навчальний посібник. Київ: НМЦВО, 2003. 229 с.

33. Кліменко В. Механізм творчості: чи можна його розвивати? К.: Шкільний світ. 2001. 95с.

34. Коляда О. Комплексні завдання для самостійних робіт з української мови // Початкова школа. 2007. № 2. С. 14-16.

35. Крапівіна О.В. Підготовка студентів педагогічних спеціальностей до розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами інформаційних комп'ютерних технологій // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Збірник наукових праць у 2-х ч.- Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. Ч.2. С. 220-226.

36. Курінна А.Ф. Формування комунікативних умінь і навичок учнів гуманітарних ліцеїв на уроках риторики: Автореф. на здобуття н. ст. кандидата пед. наук. Херсон. 2005. 20с.

37. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность. Москва: Просвещение, 1999. – 264 с.

38. Лобчук О. Знання про текст як система орієнтирів у побудові висловлювання різних типів// Початкова школа. № 4. 2002. С.16 -20.
39. Лурия А.Р. Письмо и речь. Нейролингвистические исследования. Учебное пособие. – Москва: Академия, 2002. 352 с.
40. Луцюк Л.Й. Курс “Розвиток творчості і фантазії” // Обдарована дитина. 2009. №3. С.18-22.
41. Методика і практика викладання рідної мови в початковій школі / Зб. статей. Львів, 2001. 132 с.
42. Михайлова Л.В. Прислівник: Урок з української мови в 4 класі // Початкове навчання та виховання. 2005. №6. С. 2–3.
43. Моляко В.А. Творческая одаренность и воспитание творческой личности. - К.: Знание, 1991. 20 с.
44. Наумчук М.М. Дидактичний матеріал з української мови в 4 класі. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. 80 с.
45. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (Методика і технологія навчання). Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.
46. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті // Освіта України. 2002. 23 квітня (№33). С.4-6.
47. Нова українська школа: poradnik для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. К: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
48. Освітня програма початкової школи в науково-педагогічному проєкті «Інтелект України» цикл І (1 – 2 класи) (науковий керівник Гавриш І.В.).2018.
49. Пентиліук М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови // Дивослово. 2006. № 1. С. 15 - 20
50. Петрук О.М. До проблеми навчання української мови на функціонально-комунікативних засадах // Нова педагогічна думка. 2003. №3. С. 70-71.
51. Полевікова О. Використання творчих вправ як засобу мотиваційного забезпечення процесу навчання рідної мови // Поч. школа. 2004. № 3. С. 15–18.

52. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1-4 класи. Київ, 2016. 224 с.
53. Рагозіна В.В. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут проблем виховання АПН України. К., 1999. 19с.
54. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. М.: Педагогика, 1989. Том I. 488 с.
55. Савчин М. В., Л. П. Василенко. Вікова психологія. К. : Академія, 2009. 360 с.
56. Сидор Е. Вправи для розвитку в учнів загальнонавчальних, комунікативних і творчих умінь // Початкова школа. 2001. №6. С. 19-23.
57. Симониченко Т.А. Використання інноваційних технологій у роботі з молодшими школярами. Рідна школа, 2013. №3. С. 77—78.
58. Смольська Л.М. Формування творчого мислення молодших школярів у процесі вивчення рідної мови: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. К., 1999. 18с.
59. Старагіна З.П. Про мовний розвиток молодших школярів // Педагогіка і психологія. 2000. №1. С. 10-16.
60. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. – 3-є видання, перероблене і доповнене. К.: Вища школа. 2002. С. 399–427.
61. Тарасенко Г., Заболотна Н. Запрограмувати на творчість: Мовленнєво-творча робота з обдарованими дітьми // Дошкільне виховання. 2002. №8. С. 21-23.
62. Тарасенко Г.С. Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. 1-4 класи: Посібник для вчителя. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2003. 144 с.
63. Українська мова з методикою навчання в початкових класах. – Інтегрований курс: Підручник для педагогічних вузів / За ред А.П.Каніщенко, Г.О.Ткачук. К.: Промінь 2003. 232 с.
64. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи. Київ : Академвидав, 2006. 352 с.

65. Чоповдя Е.П. Пізнаючи - навчатись: Механізм розвитку пізнавальних інтересів і творчих можливостей у процесі вивчення української мови і літератури // Вивчаємо українську мову і літературу. 2007. №7. С.13-15
66. Чорна Л.Г.Психологічне забезпечення розвитку творчих здібностей учнів // Обдарована дитина. 2001. № 5. С. 42 -48.
- 67.Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. К.: Либідь, 2003. 560 с.